

Matjaž BABIČ | OBSEG IN NAČIN POUČEVANJA SLOVNICE PRI POUKU GRŠČINE V GIMNAZIJI

1. Težave za grščino v primerjavi s poukom latinščine

1. 1. Dobre strani latinščine

Kakor je učence že težko navdušiti za latinščino, si vendarle lahko pomagamo z različnim:

- V slovenščini in drugih sodobnih jezikih je veliko latinskih tujk, velikokrat nam pride v uho kakšno latinsko reklo kot *Mens sana in corpore sano* ali *In vino veritas*.

- Iz latinščine so se razvili romanski jeziki. Če se učimo latinščine, se bomo pozneje veliko lažje učili romanskih jezikov.

- Latinščina je še danes strokovni jezik v medicini in večini naravoslovnih ved.

- Latinska slovnica (čeprav je samo predelava grške) je bila vzor slovnici sodobnih jezikov. Če se učimo latinske slovnice, dobimo lep pregled nad jezikovno ureditvijo nasploh. In tako naprej.

Latinščina ima pred grščino torej še prednost, da se jo je razmeroma lahko učiti: če izvezemo imenske sklanjatve in nekaj zaimkov, je oblikoslovna ureditev razmeroma preprosta in odvisna bolj od končnic kakor od tvorbe osnove. V grščini je težišče glagolske ureditve na osnovi, ne na končnici.

1. 2. Neposredne koristi grščine

Ni torej težko prikazati neposredne koristi latinščine, četudi je malo teže kot pri sodobnih jezikih. A saj tudi pri sodobnih jezikih ni vedno lahko. Pri angleščini, nemščini ali španščini že, a čisto drugače je, če bi radi učence spravili k pouku švedščine, romunščine ali recimo jezika *yoruba*¹. Če prav premislimo, je načelo, po katerem se je treba učiti jezikov samo zaradi sporazumevanja, nepošteno do vseh svetovnih jezikov razen tistih, ki jih

- govori zelo veliko ljudi (npr. kitajščina, angleščina)

¹ Govori se v Beninu v zahodni Afriki.

- se uporabljajo kot sredstvo sporazumevanja med ljudmi, ki sicer govorijo vsak svoj jezik (npr. svahili ali malajščina).

Če obvelja samo to načelo, potem se slabo piše vsem jezikom na svetu razen morda kakšnim dvajsetim - od skoraj 5000, kolikor jih danes še obstaja!

V stari grščini je "neposredne" koristi veliko manj:

- Seveda ima slovenščina veliko tujk iz grščine, a te ne padejo tako v oči kot latinske. Grško zna dandanes malokdo, zato bomo morda kdaj slišali *Festina lente*, a nikoli Σπεῦδε βραδέως.

- Obstaja priročnik za učenje jezika Cicero, ne priročnik Demosten.

- Iz stare grščine se je razvila samo nova grščina, samo en jezik torej. Kdor bi se kdaj hotel učiti nove grščine, bi se učil kar nove grščine. Gotovo se ne bi prej trudil s staro.

- Stara grščina v Zahodni Evropi niti v srednjem niti v novem veku ni bila mednarodni sporazumevalni jezik.

- Latinski slovničarji so se sicer res učili od grških, vendar so slovnični izrazi latinski, tudi slovnica sodobnih zahodnoevropskih jezikov se da veliko lažje zvesti na latinsko kot na grško.

Na vprašanje: »Čemu stara grščina?« je potemtakem veliko težje odgovoriti kot na vprašanje: »Čemu latinščina?«

1. 3. Grški dosežki so manj oprijemljivi od rimskih

1. 3. 1. Kultura in civilizacija:

Učence lahko za staro grščino navdušimo kvečjemu tako, da jim opisujemo dosežke grške misli in grške umetnosti. Rimljani so postali pravo omikano ljudstvo šele takrat, ko so od Grkov (deloma preko Etruščanov) prevzeli pisavo, mitologijo, književnost, znanost in še marsikaj. Grški dosežki torej niso tako oprijemljivi kot rimski.

- V Ljubljani imamo rimski zid, ne grškega; naše ceste so zgrajene po poteku rimskih, ne grških cest.

- Romanske jezike srečamo na vsakem koraku, novo grščino slišimo samo na počitnicah v Grčiji.

- Vsakdo izmed nas je pri zdravniku že dobil recept, kjer piše kaj po latinsko, medtem ko uporabljamo grške črke samo posamič pri matematiki in fiziki, a še tam so se nam, ko smo se jih učili, zdele bolj simboli kot glasovna znamenja.

1. 3. 2. Abeceda in pravopis

Dodatna težava je zaradi abecede in pravopisa. Tudi prvi vtis je pri latinščini drugačen kot pri grščini. Če kdo prvič vidi napisano *Historia est*

magistra vitae ali *IMPERIVM ROMANVM*, zna vse brez težav prebrati, vse besede se mu zdijo znane. A če vidi napisano Γνωθι σεαυτόν ali Ἐν ἄρχῃ ἦν ὁ λόγος, ga prevzame strah. Črke so nekam čudne, opremljene so z vejicami in kljukicami. In ker smo do neznanega ponavadi nezaupljivi, se tudi pri začetku grščine ne moremo zanašati na začetno naklonjenost - prej narobe. Latinščina se nam zdi znana od prvega trenutka, medtem ko so grške besede zakrinkane, oblečene v neznano pisavo. Povedano drugače: kar nekaj časa mine, preden grško besedilo zares spregovori. Tudi ko znamo brati, grške besede še dolgo ni moč kar tako prepoznati s pogledom, kot včasih pogledamo besedo, zapisano v latinici.

Skratka, najsi je želja po učenju grščine še tako velika, jo je težko prenesti čez uvodne ure; tiste neizogibne uvodne ure, brez katerih se grščine ne da niti brati, kaj šele razumeti.

1. 3. 3. Obsežno oblikoslovje

Oblikoslovje je obsežno, besedni zaklad prav tako, pri pouku se ga ne da zajeti niti približno. Grškega oblikoslovja je, kot vsak, ki se uči grščine, občutili na lastni koži, več kakor latinskega.

- Pri sklanjatvah še nekako gre. Latinščina jih ima pet, grščina samo tri, a znotraj 3. sklanjatve je toliko različnih vzorcev, da bi iz nje lahko naredili vsaj še dve.

- Tudi pridevniških tipov je več: latinščina ima pravzaprav 3: *bonus* (3 oblike), *brevis* (2 oblike) in *memor* (1 oblika) Grščina jih ima 6: σοφός, σώφρων, σαφής, ἥδύς, χαίρις, poleg njih še pridevnike z eno obliko kot ἄρπᾱξ ali πένης, da o skrčenih pridevniki in izjemah kot πολύς raje ne govorimo. Vsaj prve 4 tipe je nujno treba poznati.

- Pri glagolu je že časovnih osnov skoraj toliko, kot je v latinščini časov. Nato pridejo nakloni in načini - vsega je več kot v latinščini.

- Še huje: notranja ureditev grškega glagola se močno razlikuje od latinskega. Latinski glagol izraža samo časovno stopnjo, medtem ko izraža grški glagol tudi in predvsem glagolski vid. Indikativne oblike izražajo oboje (glagolski vid in časovno stopnjo), ostale samo glagolski vid. Seveda je izjema futur, ta izraža namreč samo časovno stopnjo. V latinščini lahko začnemo z naštevanjem: »Glagol pozna sedanjí čas, nedovršni pretekli čas, pretekli čas, predpretekli čas, prihodnji in predprihodnji čas.« Skoraj tako je tudi v slovenščini, zato lahko nadaljnjo razlago izpustimo. V grščini je treba, preden sploh začnemo obravnavati čase, vedeti:

- a) kako je glagolski vid razporejen po osnovah,
- b) kaj vse posamezne stopnje izražajo,
- c) kako jih prevajamo in
- č) kako je z vidom v slovenščini.

Resnici na ljubo se grški glagol po pomenskih skupinah od slovenskega

razlikuje dosti manj kakor latinski, le da podobnost ni tako očitna. Pri pouku grščine se da v tem pogledu lažje navezovati na pouk slovenščine, a od davnih časov je navada, da se grščina obravnava vzporedno z latinščino in ne s slovenščino. Poleg tega je v navadi, da uči grščino učitelj latinščine in ne slovenščine.

1. 3. 4. Obsežno besedišče

Dodatna težava je besedni zaklad: grško besedišče je bogatejše in bolj raznoliko od latinskega. zato si ne moremo niti misliti, da bi ga učenci osvojili vsaj večino. Več je členic in - kar je najhuje - tudi pri veznikih ni pravega reda. Poglejmo si za primer stavčna vprašanja:

- V latinščini se uvajajo z *-ne, num in nonne*. Vsaka izmed teh vprašalnic se uporablja pod določenimi pogoji in mč drugače.

- Kako je v grščini: latinskemu *-ne* ustrezata v grščini ἄρα in ᾗ; kjer ima latinščina *nonne*, ima grščina lahko kakršno koli skupino členic z nikalnico οὐ: οὐκοῦν, οὐ μέντοι, οὐ δὲ, οὐ τι που in podobne; latinskemu *num* ustreza kakršna koli skupina členic, da le vsebuje nikalnico μή: μή sam, μή τι, μή οὐν, μή πη in podobne. Grška slovnica se zdi ob taki razlagi neurejena - kot da bi bilo vse vseeno.

1. 3. 5. Pravila ne veljajo splošno

Zaradi razmeroma velike (tudi pomenske) samostojnosti sklonov, časovnih osnov, naklonov in neosebnihih glagolskih oblik je skladnja zelo sproščena, pravila držijo kvečjemu z zanesljivostjo 90%.

1. 3. 6. Razlage se ne da krčiti

In vendar kljub tolikšnemu bogastvu grškega oblikoslovja ne moremo pri razlagi izpustiti ničesar bistvenega. Grške oblikoslovne prvine so namreč med sabo tako prepletene, da nam tako krajšanje ne prihrani čisto nič razlage:

- Tudi če iz slovnice izpustimo ves perfekt, bo treba vseeno razlagati glagolski vid.

- Tudi če molče obidemo glagole na -μι, bo treba vseeno razlagati osnovna načela o zgradbi glagolske oblike.

1. 4. Razmerje med oblikoslovjem in skladnjo

1. 4. 1. Pregled slovnici

Če si ogledamo nekaj latinskih in grških slovnici podobnega obsega, ugotovimo, da se grško oblikoslovje od latinskega razlikuje še v eni pomembni značilnosti:

- V Koprivovi Latinski slovnici (Kopriva 1989) obsega oblikoslovje strani

21 - 113 (92 str.) in skladnja (brez odvisnega govora) strani 121 - 325 (204 str.).

- V Bradačevi Grški slovnici (Bradač 1968) je oblikoslovje na straneh 15 - 156 (141 str.) in skladnja na straneh 156 - 225 (69 strani).

V latinski slovnici je torej oblikoslovja 31% in skladnje 69%. V grški slovnici je oblikoslovja 67% in skladnje 33%. Pred sabo imamo torej skoraj zrcalno sliko.

- Kot primer zelo zgoščene latinske slovnice lahko vzamemo Bortolussijevo kratko slovnico (Bortolussi (1999)): nasproti 104 stranem glasoslovja in oblikoslovja stoji 168 strani skladnje, razmerje je torej 38% : 62%.

- V trenutno najbolj znani grški šolski slovnici Bornemann in Rischa (Bornemann 1968) je razmerje naslednje: na glasoslovje in oblikoslovje odpade 161 strani, na skladnjo 144, kar pomeni (če ne štejemo dodatkov) slabih 53% za glasoslovje z oblikoslovjem in 47% za skladnjo

- V Dukatovi grški slovnici (Dukat) je razmerje drugačno: oblikoslovje na straneh 25-193 (168 str.), skladnja na straneh 194 - 390 (196 str.); oblikoslovje 46%, skladnja 54 %.

- Še zanimiveje si je na hitro pogledati grško slovnico, izšlo v zbirki Langenscheidt (Stock 2002). Grška slovnica prav zares ne more biti tanjša od nje. Snov je skrčena, zgoščena in ožeta na najnižji možni obseg. Razmerje v njej je naslednje: oblikoslovje se obravnava na straneh 11 - 88 (77 str.), skladnja na straneh 88 - 109 (21 str.) Oblikoslovja je 78%, skladnje samo 22 %.

1. 4. 2. Izsledki

Številčni podatki nam potemtakem povedo, da:

- je v grški slovnici skladnje manj ali približno toliko kot oblikoslovja;
- se da skladenjski del še skrčiti; če krajšamo slovnico, je lažje krčiti skladnjo kot oblikoslovje.

To se lepo vidi po razmerju med oblikoslovjem in skladnjo, če velike slovnice primerjamo z manjšimi (šolskimi): v najkrajši grški slovnici (Stock 2002) je delež skladnje najmanjši.

1. 4. 3. Razlaga

Kako je mogoče, da shaja grška slovnica z manj skladnje kot latinska? V latinskem oblikoslovju so imenske in glagolske oblike izgubile precej svojega prvotnega slovničnega pomena, zato jih ni moč razlagati zunaj sobesedila oziroma zveze, v kateri nastopajo. Primer za to je latinski konjunktiv, ki je skozi zgodovino latinščine pridobil toliko novih vlog, da jim lahko najdemo zgolj zelo splošen skupni imenovalec, npr. izražanje subjektivnosti ali kaj podobnega. Nič takega torej, kar bi lahko na hitro

razložili ob spoznavanju oblike. Spričo tega nimamo druge izbire, kakor da si vso razlago (ali vsaj večji del) prihranimo za pouk skladnje.

1. 4. 4. Zgodovinski vidik

Dodatna posebnost grščine je, da mora celo opisna slovnica dostikrat poseči po zgodovinskem glasoslovju, da lahko razloži enotnost v različnosti oblik klasične atiščine in učence hkrati pripravi na srečanje z jezikom Iliade in Odiseje, kjer je podobnosti s (prozno) grščino 5. in 4. stoletja manj, kot se zdi na prvi pogled. Oglejmo si znameniti nagovor Odiseja Navzikaji, ki velja tako po vsebini kot po slovnični zahtevnosti za primernega za obravnavo v šoli (Odiseja VI, 149-152):

γουνούμαι σε, ἄνασσα· θεὸς νύ τις ἢ βροτὸς ἔσσι.
εἰ μὲν τις θεὸς ἔσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
Ἄρτέμειδ' ἔγωγε, Διὸς κούρη μέγαλοιο,
εἰδὸς τε μέγεθός τε φυὴν τ' ἄγχιστα εἶσκω·

Tudi za učenca, ki je zelo dobro seznanjen s slovnico klasične dobe, je za razumevanje teh verzov potrebno nemalo dodatne razlage. Vesten učitelj bo posebej pojasnil v prvi vrstici glagolsko obliko γουνούμαι, v drugi "nepravilno" obliko nepravilnega glagola εἶμι in kazalni zaimек τοι v vlogi oziralnega, v tretji dajalnik κούρη in rodilnik μέγαλοιο, v četrti tožilnik ozira in posebno branje v εἶσκω.

2. Primeri za razliko med šolsko in opisno slovnico

2. 1. Poenostavitve v oblikoslovju

2.1.1. Šolska razlaga sklanjatev

o- in *a-* sklanjatev razlagamo tako, da obliko razdelimo na nespremenljivi del (osnovo)

in spremenljivi del (končnico)

o-sklanjatev	a-sklanjatev
λόγ-ος	χώρ-α
λόγ-ου	χώρ-ας
λόγ-ω	χώρ-α itd.

Če vzorec prikažemo tako, lahko po njem z lahkoto sklanjamo νόμος ali θεά.

2.1.2. Jezikoslovna obravnava

Toda v resnici je bilo, kot nas učijo primerjalni jezikoslovci, drugače: samostalnik *o*-sklanjatve bi morali razdeliti na deblo in končnico, tako da bi bila prava slika:

λόγο-ς	χώρᾱ
λόγου < *λόγο-ο	χώρᾱ-ς
λόγῳ < *λόγο-ει	*χώρᾱ-ει (krčenje že v ide.)

Samo tako lahko končnice o- in a-sklanjatve spravimo v zvezo s 3. sklanjativjo. Taka razlaga že čisto na začetku bi učence samo zmedla, a ne bi se ji mogli izogniti, če bi hoteli biti dosledni tako kot pri φύλαξ < *φύλακ-ς in πόλι-ς. Zato si približno razdelitev raje izdelamo sami.

2.2. Poenostavitve v skladnji

2.2.1. Particip

Particip npr. je v latinski slovnici sicer pomembna stavčna sestavina, a vendar ni tako nepogrešljiv kot v grščini (μανθάνω γράφειν proti μανθάνω γράφων). Grška naklona konjunktiv in optativ imata v grščini samostojne pomenske odtenke. V latinščini deluje konjunktiv (kot je bilo že povedano v 1.4.3.) bolj kot obvezna lastnost določene stavčne zgradbe, ne da bi sam po sebi kaj izražal. In tako se zgodi, da velja v grščini večina skladenjskih pravil samo v - recimo - 90% primerov. Oglejmo si za zgled grške odvisnike za *verba timendi*.

2.2.2. Odvisniki za *verba timendi*

2.2.2.1. "Pravilo" in "izjeme"

V šoli (se) učimo, da so ti odvisniki za v grščini vselej zanikani: včasih z μή, včasih z μή οὐ. Naklon je konjunktiv za glavnim časom in optativ za stranskim časom. Tako je postavljeno pravilo in ponavadi je tudi res tako. A zamolčimo, da so namerni odvisniki za *verba timendi* lahko tudi drugačni, v njih je naklon lahko tudi:

- konjunktiv za stranskim časom;
- indikativ (če se izraža mnenje, ne bojazen);
- optativ z ἄν (možnost);

In še zadnji udarec: kadar se izraža vzrok bojazni, je v grščini je kot dopolnilo tovrstnim glagolom dovoljen tudi čisto navaden odvisnik s ὅτι.

2.2.2.2. Razlaga

Šolska razlaga odvisnikov za *verba timendi* je torej zelo poenostavljena, pove se pač samo najnujnejše. A če pogledamo od blizu, vidimo, da konjunktiv v teh odvisnikih ne stoji samo zaradi slovničnega pravila, temveč zato, ker je ena izmed njegovih osnovnih nalog izražanje volje. Ko se pomen odvisnika ne ujema več z njegovo osnovno nalogo, lahko brez težav prepusti prostor drugemu naklonu.

2. 3. Prevajanje glagolskih oblik v slovenščino

Za prevajanje v slovenščino je v grščini težko dati jasna in preprosta navodila. Razlike med *ἐπαιδεύθη* in *ἐπεπαίδευτο* se v slovenskem trpniku kratkomalo ne da izraziti. Slovenski trpnik vedno izraža stanje, medtem ko *ἐπαιδεύθη* izraža dogodek. Stavek moramo v prevodu torej spremeniti v tvornik. To še ne bi bilo nič hudega, ko ne bi imeli težav tudi pri aktivnih oblikah: indikativu *ἐπαίδευσα* ustreza slovenski dovršni preteklik, medtem ko *πεπαίδευκα* izraža stanje v sedanjosti. Ker izraža v slovenščini stanje samo trpnik, bi morali v prevodu grški aktiv spremeniti v slovenski trpnik. A ker se tako ponavadi ne dela, se moramo znajti vsakič posebej.

3. Možne rešitve

3. 1. Brezizhodno?

Položaj je navidez brezupen. Kamor koli se obrnemo, povsod težave:

- učence je teže pridobiti;
- več se je treba učiti;
- na razpolago je manj ur (315, 280 ali še manj).
- pogosto je treba pri pouku poenostavljati, da snov ostane pregledna.

3. 2. Predlogi

3. 2. 1. Zgodovina pouka

Grščina je imela že dolgo v gimnaziji nekoliko drugačno vlogo kot latinščina: namenjena je manj splošni jezikovni izobrazbi in bolj branju. Zato bi se veljalo pri pouku v gimnaziji usmeriti v izvirna besedila. Seveda si ne delamo utvar, da bi lahko pri današnjem obsegu ur kdaj prišli s slovnico tako daleč, da bi lahko "v miru" (t. j. ko bi že znali iz slovnice vse, kar je treba znati) začeli spoznavati grška besedila v izvirniku. Učenci bodo pač prebrali tisto, kar bodo prebrali med delom z učbenikom. Če si tudi še tako želimo, da bi bilo drugače, bo - vsaj zaenkrat - najbrž ostalo pri tem.

3. 2. 2. Krčenje skladnje

Kot smo videli zgoraj (1. 4. 3.), se da grško skladnjo ob zmerno temeljiti obravnavi oblikoslovja zelo skrajšati. Tako bi lahko ravnali pri pouku: raje ura skladnje manj in več dela z besedilom.

3. 2. 3. Navezovanje na slovenščino

Pri razlagi tistih vrst stavkov in skladenjskih zvez, v katerih je grški stavek zgrajen bolj sproščeno kot latinski, se ne sklicujmo na latinščino, ampak na slovenščino; če se slovenščina in grščina v izrazu ujemata, lahko razlago opustimo (npr. sosledica časov)

3. 2. 4. Razlaga osnovnih pojmov

Izogibajmo se širšim uvodnim pregledom ali razlagi pojmov, če nismo prepričani, da so res takoj potrebni in da jih bodo učenci razumeli. Zlasti je treba paziti, da nas ne zanese predaleč v zgodovinsko slovnico.

3. 2. 5. Združena obravnava skladnje

Sorodna skladenjska poglavja se spleta obravnavati skupaj, če jih le lahko spravimo pod okrilje ene razlage:

- npr. namerni odvisniki in odvisniki za *verba timendi*;
- obravnavati pogojne, časovne in dopustne odvisnike skupaj za natančnost in celostno jezikovno izobrazbo morda res ni najbolje, a dobi smisel, če hočemo kar najhitreje posredovati kar največ snovi;
- vzročnih odvisnikov v grščini sploh ni treba razlagati, ker se po zgradbi (celo v veznikih) docela ujemajo s časovnimi na eni in predmetnimi (ᾗτ) na drugi strani.

3. 3. Književnost, kultura in civilizacija

Pri obravnavi književnosti (književne zgodovine) ne smemo ponoviti napake, ki so jo pred leti naredili ponekod, na napakah drugih se lahko učimo.

3. 3. 1. Predstavitev namesto opisovanja

Lepote in okretnosti grškega izraza gotovo ne bomo pričarali z dolgoveznimi hvalnicami grški kulturi, civilizaciji in literaturi. Pri tem nihče ne trdi, da učencem ne bi bilo treba vedeti, za kaj gre v Iliadi in Odiseji: a pričakovati, da bodo vzljubili Homerja samo zaradi (sicer zelo dobrega) slovenskega prevoda in povzetka vsebine je enako, kot če bi mislili, da se bo kdo zaljubil v fotografijo, če jo bo le spremljal dovolj obširen komentar. Deset verzov v izvirniku lahko da dijaku prav toliko kot tri ure mitološko-zgodovinsko-civilizacijskega predavanja o Homerju.

3. 3. 2. Dejavna udeležba

Res je grška kultura temelj našega načina življenja. Nedvomno so grške besedne umetnine dragocene, vzvišene, bogate in za nas neprecenljive.

Toda učencu bi morali dati vsaj možnost, da to spozna sam in da grško književnost izkusi. Prav pri pouku grščine, ki smo ga po dolgih letih znova uvedli in mu dali celo položaj maturitetnega predmeta, lahko učencem ponudimo ustvarjalni nemir in dejavno udeležbo učencev pri spoznavanju. možnost samostojnega spoznavanja in ne učenja na pamet vsebine grških literarnih del.

LITERATURA

- Bornemann (1978): Bornemann, A. - Risch, E. Griechische Grammatik, Frankfurt
Bortolussi (1999): B. ., La grammaire du latin; Pariz (Bescherelle)
Bradač (1968): Bradač, F.: Grška slovnica
Dukat (1983): Dukat, Z., Gramatika grčkoga jezika, Zagreb
Kopriva (1989): Kopriva, S., Latinska slovnica, Maribor
Stock (2002): Stock, L., Griechische Kurzgrammatik, München (Langenscheidt)

Naslov:

dr. Matjaž Babič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

e-mail: matjaz.babic@ff.uni-lj.si